

Lucyna Prorok*

 <https://orcid.org/0000-0002-5413-531X>

REINTEGRACJA SPOŁECZNO-ZAWODOWA W CZASIE PANDEMII

Abstrakt. Od marca 2020 roku wiele elementów życia społecznego i gospodarczego na skutek pandemii koronawirusa uległo znacznym przeobrażeniom, co nie ominęło również ekonomii społecznej i solidarnej. W związku z tym w poszczególnych podmiotach ekonomii społecznej podejmowano liczne czynności osłaniające i wspierające uczestników działań integracyjnych i aktywizujących. Głównym celem tych przedsięwzięć było utrzymanie aktywności oraz motywacji do pracy uczestników zajęć w centrach i klubach integracji społecznej, zakładach aktywności zawodowej, warsztatach terapii zajęciowej.

Słowa kluczowe: podmiot ekonomii społecznej i solidarnej, reintegracja społeczno-zawodowa, wykluczenie społeczne.

1. Wprowadzenie

W związku z wybuchem pandemii SARS-COV-2 wiele obszarów życia społecznego uległo zasadniczym zmianom. Ludzie zostali wyrwani z bezpiecznego otoczenia polityczno-społeczno-gospodarczego i postawieni przed koniecznością obrony przed niewidzialnym wrogiem – wirusem. Większość obszarów, jak polityka, ekonomia, kultura, turystyka czy przedsiębiorczość, okazała się bardzo wrażliwa na działanie wirusa. Jego negatywny wpływ dało się zaobserwować zarówno na poziomie zachowań jednostkowych, jak i grupowych, co prowadziło albo do zwiększenia izolacji społecznej, albo wręcz przeciwnie, stało się przesłanką do budowania nowych relacji, podejmowania nowych aktywności oraz działalności poza dotychczasową strefą komfortu. Szczególnym przejawem takich zachowań jest obszar ekonomii społecznej i solidarnej, która z założenia opiera

* Dr, Katedra Socjologii Stosowanej i Pracy Socjalnej, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki, ul. Rewolucji 1905 r. 41/43, 90-214 Łódź, e mail: lucyna.prorok@uni.lodz.pl

się na idei pomocy dla osób społecznie odizolowanych, wykluczonych, żyjących poza głównym nurtem życia społecznego. Dlatego celem niniejszego artykułu jest analiza sytuacji podmiotów ekonomii społecznej realizujących zadania z zakresu reintegracji zawodowo-społecznej na przestrzeni ostatnich kilku miesięcy 2020 i 2021 roku – w czasie, który okazał się wyjątkowo trudny zarówno dla beneficjentów działań wspierających, jak i osób, które im tego wsparcia udzielały. Autorkę interesuje przede wszystkim sytuacja podopiecznych i uczestników zajęć integracyjnych organizowanych w centrach i klubach integracji społecznej (CIS, KIS), warsztatach terapii zajęciowej (WTZ), zakładach aktywizacji zawodowej (ZAZ), którzy na skutek lockdownu utracili możliwość kontaktu ze swoimi opiekunami, przerwali proces aktywizacji zawodowej i społecznej. W związku z tym autorka stawia pytanie, jak podmioty ekonomii społecznej funkcjonowały w czasie pandemii koronawirusa. Przypuszcza się, iż w związku z zewnętrznymi uwarunkowaniami, narodową kwarantanną i wprowadzonymi licznymi obostrzeniami w życiu społeczno-gospodarczym realne jest (było) zagrożenie osiągniętych efektów reintegracji. Przerwanie codziennej pracy oraz spotkań aktywizacyjnych to niebezpieczeństwo powrotu do nałogów, kryzysu bezdomności, bezrobocia czy pogorszenia kondycji psychofizycznej uczestników zajęć oferowanych przez podmioty ekonomii społecznej (PES). Do analizy wykorzystane zostały źródła zastane: literatura przedmiotu dotycząca ekonomii społecznej i solidarnej, statystyki publiczne GUS, raporty z badań opisujące działalność PES w czasie pandemii koronawirusa, sprawozdania ministerialne oraz wypowiedzi przedstawicieli PES dostępne w Internecie. Analiza zebranego materiału ma charakter jakościowy, ponieważ kwestię reintegracji społeczno-zawodowej oraz działalności podmiotów ekonomii społecznej lepiej rozpatrywać na podstawie pogłębionego rozumienia rzeczywistości społecznej uczestników aniżeli przygotowanego wcześniej modelu teoretycznego prowadzącego do ilościowego opisu zjawiska. W związku z powyższym poszukuje się rozwiązań problemów dotyczących kontynuowania działalności PES w oparciu o dostępne instrumenty wsparcia w okresie pandemii koronawirusa w latach 2020–2021.

2. Reintegracja społeczna i zawodowa jako usługa

Ekonomia społeczna i solidarna to działanie polegające na wypełnianiu celów społecznych. Jest skierowana do osób, które znajdują się w trudnej sytuacji życiowej oraz zagraża im wykluczenie społeczne (Małecką-Łyszczyk 2017). Są to osoby, które z powodu wieku, stanu zdrowia, negatywnych epizodów życiowych, braku wykształcenia i/lub kwalifikacji są niesamodzielne życiowo. Dlatego w ramach ekonomii społecznej i solidarnej podejmowane są działania służące wzmocnieniu ich samodzielności życiowej i podmiotowości, dąży się do wykształcenia w nich zdolności (chęci) do uczestniczenia w życiu społecznym

(Małecka-Łyszczek 2017). Osoby niepełnosprawne, seniorzy, osoby długotrwale bezrobotne, bezdomne, uzależnione od alkoholu i narkotyków po zakończonej terapii odwykowej, chore psychicznie, zwalniane z zakładów karnych czy uchodźcy zawsze mieli problem z zaspokajaniem własnych potrzeb bytowych, z czego wynika potrzeba ich wspierania (por. MRPiPS 2019). Dlatego ważne jest utrzymanie działalności podmiotów ekonomii społecznej, w których pomimo pandemii realizuje się działania na rzecz reintegracji społeczno-zawodowej poprzez tworzenie miejsc pracy, świadczenie usług użyteczności publicznej oraz aktywności na rzecz rozwoju lokalnego. Przemawia za tym fakt, że dla odbiorców ekonomii społecznej nieskuteczną formą wsparcia są transfery pieniężne, znacznie efektywniejsza jest integracja społeczna i zawodowa (Krzyszowski 2020) wprowadzona ustawą o zatrudnieniu socjalnym w 2003 roku¹. Zgodnie z nią reintegracja społeczna ma na celu odbudowę i podtrzymanie umiejętności uczestnika zajęć w centrach i klubach integracji społecznej lub osoby zatrudnionej u pracodawcy do uczestnictwa w życiu społeczności lokalnej oraz wypełniania ról społecznych jako obywatel, pracownik lub członek danej wspólnoty. Natomiast reintegracja zawodowa służy podtrzymaniu zdolności do samodzielnego świadczenia pracy na rynku pracy (Lewandowska 2018). W założeniach ustawowych zarówno integracja społeczna, jak i zawodowa są zorientowane na osobiste zdolności jednostki do partycypacji w życiu środowiska pracy i zamieszkania². Z uwagi na cechy adresatów działań reintegracyjnych łatwo jest zrozumieć, jakiego typu deficyty lub przeszkody stoją na drodze do ich usamodzielnienia, uczestnictwa w rynku pracy, podejmowania ról społecznych. W tym sensie reintegracja społeczna i zawodowa to szansa na wyjście z marginesu społecznego i/lub ochrona przed wykluczeniem z życia społecznego, rynku pracy, edukacji itp. (Krzyszowski 2020). W ustawie o zatrudnieniu socjalnym z 2003 roku przewidziano konkretne działania na rzecz realizacji celów reintegracji, są to:

- kształcenie umiejętności do podejmowania ról społecznych i zajmowania określonych pozycji w społeczeństwie i na rynku pracy na wzór osób, którym nie zagraża wykluczenie społeczne;
- wykształcenie umiejętności samodzielnego zarabiania, czyli zaspokajania własnych potrzeb w związku z podjęciem zatrudnienia (Gołęński i in. 2017).

Przez reintegrację społeczną rozumie się działanie edukacyjno-szkoleniowe, którego celem jest nauka określonych umiejętności społecznych³, w jego ramach

¹ Ustawa o zatrudnieniu socjalnym z 13 czerwca 2003 r. (Dz.U. z 2011 r. Nr 43 poz. 225 ze zm.).

² Tamże.

³ Problemem dla organizatorów reintegracji społeczno-zawodowej może być fakt, że ustawodawca nie określa jednoznacznie, co powinno się zawierać w nauce planowania życia lub umiejętności podejmowania ról społecznych. Można mieć wrażenie, że doprecyzowanie tych działań uzależnione jest od cech i możliwości poznawczych konkretnej osoby. Inaczej bowiem planuje się

oferuje się wsparcie psychologiczne, kształcenie postaw prozawodowych i proobywatelskich, organizuje się grupy samopomocowe, zajęcia ogólnorozwojowe, ale i ukierunkowane na wyjście lub utrzymanie życia bez nałogów. Natomiast usługi reintegracji zawodowej obejmują różnego rodzaju kursy i szkolenia przygotowujące do pracy w określonym zawodzie, np. kursy krawieckie, stolarskie, fryzjerskie, ogrodnicze, florystyczne, gastronomiczne, ale także poradnictwo i doradztwo zawodowe. Generalnie można stwierdzić, iż usługi reintegracyjne są ukierunkowane na budowanie i/lub wzmacnianie podmiotowości osób wykluczonych oraz pokonywanie barier (najczęściej psychologicznych) stojących na drodze do osiągnięcia przez owe osoby stanu więzi z otoczeniem społecznym w miejscu zamieszkania, nauki lub pracy (Karwacki, Kaźmierczak 2018: 14). Efektywność podjętych działań reintegracyjnych rozumiana jako nakład pracy nad sobą oraz motywacja do zmiany rozkładają się w czasie. Często też wiążą się z pracą z rodziną osoby wykluczonej i/lub w miejscu jej zamieszkania, co wymaga zaangażowania różnorodnych technik pracy socjalnej, terapeutycznej i psychologicznej.

3. Podmioty ekonomii społecznej z rządowym wsparciem na czas pandemii. Prawda czy fałsz?

Z informacji przedstawionych przez Ministerstwo Finansów wynika, że wprowadzane kolejne tarcze antykryzysowe w okresie od marca 2020 roku do czerwca 2021 roku są kierowane do przedsiębiorstw, ale skorzystać z nich mogą również podmioty ekonomii społecznej. Nadrzędnym celem proponowanej rządowej pomocy jest ochrona zatrudnienia, zmniejszenie obciążeń pracodawców i zachowanie płynności finansowej przedsiębiorstw, ochrona zdrowia, wzmocnienie systemu finansowego państwa. Według danych Ministerstwa Finansów w ramach tarczy antykryzysowej wartość wsparcia finansowego dla przedsiębiorstw planowana jest na poziomie 321 mld zł. Z tej kwoty 7,5 mld zł przeznacza się na ochronę zdrowia i walkę z pandemią koronawirusa, 30 mld zł na zapewnienie bezpieczeństwa pracowników, 30 mld zł na program inwestycji publicznych, 70,3 mld zł na wzmocnienie systemu finansowego państwa, 74,2 mld zł na finansowanie przedsiębiorstw oraz 100 mld zł na tzw. Tarczę Finansową. Od marca 2020 roku uruchomiono kilka tarcz, kierowanych do wszystkich podmiotów gospodarczych, a także branżowe, przeznaczone dla konkretnych gałęzi gospodarki (Tabela 1).

reintegrację społeczną dla osób w kryzysie bezdomności, inaczej dla osób po zakończonej terapii odwykowej, a jeszcze inaczej dla osób opuszczających więzienie (por. Karwacki, Kaźmierczak 2018).

Tabela 1. Kalendarium antykryzysowe

Data	Tarcza	Działania
25.03.2020	1.0	Mechanizm elastycznego zarządzania budżetem państwa. Tworzenie rezerw na walkę z pandemią. Utworzenie specjalnego funduszu przeciwdziałania koronawirusowi. Zmiany w planach dochodów (miast, gmin, powiatów). Zwolnienie mikrofirm (zatrudniających do 9 osób) ze składek ZUS.
18.04.2020	2.0	Rozszerzenie grupy podmiotów zwolnionych ze składek ZUS. Złagodzenie wymogów grup kapitałowych. Przedłużenie terminu złożenia dokumentacji przekształceniowych. Zniesienie obowiązku utrzymania zatrudnienia po zakończeniu wypłaty dofinansowania. Udzielenie wsparcia przez Agencję Rozwoju Przemysłu dla małych i średnich firm.
14.05.2020	3.0	Wprowadzenie opłaty od podmiotów dostarczających audiowizualną usługę medialną na żądanie na rzecz Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej. Zniesienie biegu terminów w postępowaniach administracyjnych. Rozszerzenie grupy pracowników otrzymującej postojowe.
24.06.2020	4.0	Dopłaty do oprocentowania kredytów bankowych udzielonych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19. Wakacje kredytowe (zawieszenie spłaty zarówno części odsetkowej, jak i kapitałowej). Wydłużenie pobierania zasiłku opiekuńczego dla rodziców dzieci do lat 8. Możliwość zredukowania pensji do 50% przez okres umowy o pracę. Wysłanie pracownika na zaległy urlop wypoczynkowy.
14.10.2020	5.0	Świadczenie postojowe dla branży turystycznej, estradowej, wystawienniczej. Zwolnienie z opłacenia składek za lipiec, sierpień, wrzesień 2020.
19.01.2021	6.0	Dodatkowe świadczenie postojowe. Zwolnienie z opłacania składek za grudzień 2020 i styczeń 2021. Wsparcie zależne od kodu PKD. Świadczenia na rzecz ochrony miejsc pracy. Dotacja na pokrycie bieżących kosztów prowadzenia działalności.
1.02.2021	7.0	Pomoc skierowana do branży hotelarskiej, gastronomii, placówek kulturalnych wraz z obsługą (pilotów wycieczek i przewodników turystycznych), sprzedawców detalicznych żywności na straganach i targowiskach. Świadczenie postojowe. Zwolnienie ze składek ZUS. Dofinansowanie dla pracowników z Funduszu Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych. Jednorazowa dotacja w kwocie 5 tys. zł dla małych i średnich przedsiębiorstw.
28.02.2021	8.0	Rozszerzenie listy PKD uprawniających do otrzymania wsparcia.
4.05.2021	9.0	Kontynuacja: zwolnienie ze składek ZUS. Świadczenie postojowe. Rozszerzenie listy PKD uprawniających do otrzymania wsparcia.

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://www.zus.info.pl> (dostęp: 23.07.2021); <http://www.mf.gov.pl> (dostęp: 23.07.2021).

Wsparcie, z którego mogą skorzystać podmioty ekonomii społecznej (PES), obejmuje generalnie cztery grupy instrumentów:

- narzędzia skierowane do mikroprzedsiębiorstw;
- specjalne rozwiązania w ramach dodatkowego wsparcia kierowane do organizacji pozarządowych i spółdzielni socjalnych;
- instrumenty adresowane do wszystkich podmiotów gospodarczych w ramach I oraz II Filaru⁴ Tarczy Antykryzysowej;
- narzędzie przeznaczone tylko dla podmiotów ekonomii społecznej.

Wydaje się, że rozwiązań, z których mogą skorzystać PES w tarczy antykryzysowej, jest dość dużo, są zróżnicowane i dotyczą różnych obszarów działalności. Niestety realizacja wsparcia ma swoje zasadnicze wady, po pierwsze, obejmuje tylko trzy miesiące, po tym czasie trzeba składać kolejny wniosek wraz z całą dokumentacją. Po drugie, reżim sanitarny i znaczne spowolnienie obsługi administracyjnej powodują korkowanie się systemu i urzędów. Po trzecie, wymagana jest bardzo rozbudowana dokumentacja⁵ (np. zaświadczenie o stopniu niepełnosprawności), co staje się problemem w sytuacji utrudnionego dostępu do urzędów i instytucji państwowych.

W ekonomii społecznej pełno jest osób, które z dużym trudem wielu ludzi stopniowo przywracano na rynek pracy, aktywizowano zawodowo. Teraz one tracą zatrudnienie jako pierwsze. A ze względu na zbiurokratyzowanie instrumentów wsparcia w ramach tarczy spodziewam się, że urzędnicy nie będą w stanie szybko przerobić setek tysięcy wniosków i wiele podmiotów ekonomii społecznej po prostu nie doczeka pomocy. Padnie⁶.

Poza tym wiele proponowanych instrumentów wsparcia przeczy logice, np. pracodawca musi zatrudniać nie więcej niż dziewięciu pracowników, aby otrzymać

⁴ I Filar Tarczy Antykryzysowej „Bezpieczeństwo pracowników” oferował następujące narzędzia pomocowe: dopłaty do pensji, co miało ochronić pracowników przed ewentualnym zwolnieniem; pomoc dla samozatrudnionych i pracujących na umowy zlecenia, umowy o dzieło; dodatkowy zasiłek opiekuńczy dla rodziców dzieci do lat 8; odroczenie lub zawieszenie spłaty zaciągniętego kredytu na okres 3 miesięcy; wydłużenie okresu spełnienia obowiązku administracyjnego na złożenie deklaracji podatkowej CIT i PIT; ochrona pożyczkobiorców i konsumentów przed nieuzasadnionym wzrostem cen i opłat od towarów i usług. W II Filarze „Finanse przedsiębiorstwa” zaproponowano: bezzwrotną pożyczkę dla firm, które utrzymają przez okres 3 miesięcy stałe zatrudnienia; automatyczne wznowienie kredytu obrotowego dla przedsiębiorstw; możliwość uzyskania kredytu z gwarancją *de minimis* BGK dla małych i średnich przedsiębiorstw; uzyskanie finansowania w obligacjach z Polskiego Funduszu Rozwoju; wdrożenie ubezpieczeń obrotu handlu krajowego i międzynarodowego; wsteczne rozliczenie strat w PIT i CIT; zwolnienie mikroprzedsiębiorców i samozatrudnionych przez okres 3 miesięcy z opłacania składek ZUS; pomoc dla podmiotów ekonomii społecznej, które skorzystały ze środków unijnych, w spłacie zobowiązań.

⁵ Specjalne opracowanie w rodzaju przewodnika dla PES chcących skorzystać ze wsparcia oferowanego w tarczy stworzyło Stowarzyszenie na rzecz Spółdzielni Socjalnych i Ogólnopolski Związek Rewizyjny Spółdzielni Socjalnych.

⁶ Wypowiedź Cezarego Miżejewskiego z 21.04.2020 r. dla portalu www.ekonomiaspoleczna.pl (dostęp: 18.08.2021).

zwolnienie ze składek ZUS. W przypadku PES może to być dziewięć etatów dzielonych na kilka osób, bo ze względu na stan zdrowia nie są one zdolne wypracować pełnego etatu – co za tym idzie, pracodawca socjalny nie otrzyma takiego zwolnienia. Ponadto PES działają w branżach najbardziej dotkniętych skutkami pandemii, takich jak gastronomia, edukacja, kultura, rekreacja, turystyka, zakwaterowanie, zdrowie i uroda, usługi porządkowe dla firm, usługi socjalne, usługi komunalne, budownictwo czy produkcja, i doświadczyły ich na równi ze wszystkimi innymi przedsiębiorcami.

Byliśmy pewni, że w kwietniu zostaniemy zwolnieni z ZUS-u, w naszym przypadku to jest ponad 12 tys. zł, co miesiąc (ok. 145 tys. zł rocznie, które do tej pory przelewaliśmy jako odpowiedzialni przedsiębiorcy). ALE NIE. Bo mamy 10 pracowników, a zwalniamy tych, co mają 9. Nieważne, że pełnych etatów jest mniej. Nieważne, że zgodnie z definicją jesteśmy mikroprzedsiębiorstwem (dotychczas suma 9 etatów, dziś 9 osób). Nieważne, że nie mamy możliwości normalnie działać. Tak uchwalili. Kropka⁷.

Kolejną trudnością jest fakt, że antykrzysowa pomoc nie zwiększa dofinansowania dla CIS lub KIS w sytuacji zawieszenia przez nie działalności w związku z pandemią. Tego rodzaju wsparcie, czyli dotacje z budżetu wojewody lub państwa na prowadzenie określonej działalności pomocowej, są zapisane w ustawach sektorowych⁸. Jest to zatem utrzymanie już istniejącego prawa, a nie nowy instrument pomocowy. Poza tym wiele podmiotów – ZAZ, CIS, KIS, WTZ – poprzez przypisanie ich do określonych kategorii PKD nie może skorzystać ze wsparcia oferowanego dla innych przedsiębiorców działających w tej samej branży, chociaż z ekonomicznego punktu widzenia do tej grupy należą, dotyczy to np. usług gastronomicznych.

Jest to nieco paradoksalna sytuacja, ponieważ państwo polskie na rozwój PES w ciągu ostatnich kilku lat wyłożyło ogromne kwoty⁹, natomiast zaproponowane mechanizmy łagodzenia skutków pandemii albo pomijają PES, albo oferują pomoc nieadekwatną do potrzeb.

Z niepokojem patrzymy w przyszłość, bo jeśli sytuacja szybko nie wróci do normy, może to oznaczać konieczność znacznego uszczuplenia kadry. Zwolnienie ze składek ZUS na pewno częściowo nam pomoże, ale już propozycja pożyczki do 5 tys. zł jest zupełnie nieadekwatna do potrzeb nawet tak niewielkiej organizacji, a co dopiero większych podmiotów¹⁰.

⁷ <https://www.facebook.com/niebostan/posts/2803595173051287> (dostęp: 22.07.2021).

⁸ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych; ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie; ustawa z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze; ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy; ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych; ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym; uchwała nr 164 Rady Ministrów z dnia 12 sierpnia 2014 r. w sprawie przyjęcia programu pod nazwą „Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej”.

⁹ Według danych MF w 2014 r. było to 2 717 900 zł, w 2015 – 2 133 100 zł, w 2016 – 531 600 zł, w 2017 – 563 900 zł.

¹⁰ Wypowiedź Agaty Gawskiej, dyrektor zarządzającej Fundacji Szkoła na Widelcu, z 21.04.2020 r. dla portalu www.ekonomiaspoleczna.pl (dostęp: 17.08.2021).

Z uwagi na fakt, że ekonomia społeczna i solidarna działa w obszarze re-integracji społeczno-zawodowej, czyli tworzy miejsca pracy dla osób, które są trudno zatrudnialne (*employability*) na tradycyjnym rynku pracy, takie podejście rządzących zaskakuje. Można by było oczekiwać specjalnej tarczy anty-kryzysowej dla ochrony efektów miękkich wykonanej aktywizacji oraz asekuracji zainwestowanych środków rządowych i unijnych. W 2019 roku w Polsce działało 1289 jednostek reintegracji społeczno-zawodowej w formie ZAZ, CIS, KIS, WTZ, a uczestniczyło w nich 44,3 tys. osób zagrożonych wykluczeniem społecznym (GUS 2019). W większości były to placówki ukierunkowane na aktywizację osób niepełnosprawnych (720 warsztatów terapii zajęciowej) oraz integrację społeczną (260 klubów integracji społecznej). Organizatorami placówek integracji społeczno-zawodowej w 65,7% były podmioty sektora non-profit typu stowarzyszenia, fundacje, stowarzyszenia wyznaniowe. Najczęściej uczestnikami zajęć organizowanych w CIS były osoby długotrwale bezrobotne (41,7%), osoby uzależnione od alkoholu i substancji psychoaktywnych (15,3%) oraz osoby niepełnosprawne (12,7%). Większość KIS w 2019 roku była prowadzona przez jednostki samorządu terytorialnego (66,9%) bądź podległe im ośrodki lub domy pomocy społecznej. Tylko 31,2% KIS prowadziły organizacje non-profit, a 1,9% – spółdzielnie socjalne. Na koniec 2019 roku większość ZAZ (64,2%) była nadzorowana przez organizacje non-profit, na terenie kraju aktywnie funkcjonowało 123 ZAZ, w których łącznie zatrudniano 5,5 tys. osób ze znacznym lub umiarkowanym stopniem niepełnosprawności, a łącznie zatrudnionych było 7,2 tys. osób. Większość (78,2%) WTZ na koniec 2019 roku była prowadzona przez organizacje typu non-profit, a z zajęć aktywizujących skorzystało 27,7 tys. osób z orzeczoną niepełnosprawnością.

Oprócz pomocy finansowej liczy się również pomoc jakościowa, która pozwoli utrzymać efekty wypracowanej integracji społecznej lub zawodowej przez uczestników poszczególnych zajęć organizowanych w ZAZ, CIS, KIS czy WTZ. Z badań przeprowadzonych przez Centrum Rozwoju Społeczno-Gospodarczego (RCPS 2015) na próbie 590 osób (67% kobiet i 33% mężczyzn) wynika, że udział w zajęciach CIS lub KIS poprawił w 51% przypadków pewność siebie w kontaktach międzyludzkich, w 52% przypadków odczuwano wzrost poczucia własnej wartości, a 53% badanych zaczęło optymistycznie patrzeć w przyszłość. Ważnym efektem udziału w zajęciach integracyjnych dla 23% uczestników jest również odkrycie w sobie nowych cech czy wzrost poczucia samodzielności (26%). Około 20% respondentów przyznaje, że poszerzyło swój krąg znajomych, około 15% uczestników optymistycznie ocenia swoje położenie na rynku pracy, a 9% będzie poszukiwało własnych rozwiązań w obszarze zatrudnienia.

W przypadku realizacji projektu unijnego duże znaczenie ma osiągnięcie założonych wskaźników rezultatu z jednej strony, a z drugiej – uniemożliwienie podopiecznym powrotu do dawnego życia w kryzysie bezdomności, bezrobocia, uzależnienia lub pomoc w razie wystąpienia nowych problemów w związku

z pandemią. Ważne jest również wsparcie dla organizacji, które z założenia nie generują zysku, mogącego stanowić zabezpieczenie na „czarną godzinę” (Janowska 2019). Poza tym działania osłonowe w sytuacji niepewności gospodarczej powinny ochronić już istniejące przedsiębiorstwa, ponieważ łatwiej jest przetrwać kryzys firmom bardziej doświadczonym aniżeli nowym przedsiębiorcom, dopiero uczącym się biznesu.

[...] zaproponowaliśmy [rozmowy z MRPiPS – L.P.] jako OZRSS i WRZOS, by środki finansowe, jakie kierowano do OWES na tworzenie nowych miejsc pracy w ekonomii społecznej, przeznaczyć w całości na ratowanie tych miejsc [istniejących miejsc pracy – L.P.]. Niestety, bez odzewu¹¹.

Na koniec chyba najważniejszym aspektem reintegracji społeczno-zawodowej w dobie pandemii jest utrzymanie zaangażowania pracowników, którzy z ogromnym wysiłkiem zostali zaktywizowani. Dlatego zasadne wydaje się kierowanie do PES zadań, które wypełniłyby czas i utrwaliły nawyk pracy, wzmacniając postawę odpowiedzialności oraz motywację do działania. Zwłaszcza administracja publiczna i samorządy mogą wykazać się na tym polu szerokim wachlarzem ofert współpracy.

4. Strategie antycovidowe podmiotów ekonomii społecznej

Sytuacja podmiotów ekonomii społecznej realizujących zadania z zakresu reintegracji społeczno-zawodowej od marca 2020 roku uległa znaczącym zmianom. W związku z obostrzeniami sanitarnymi 14,1% organizacji typu non-profit podjęło konkretne działania, aby nie zwalniać pracowników (GUS 2020). Można do nich zaliczyć uruchomienie dodatkowej pomocy społecznej i humanitarnej (27,7%), ochronę zdrowia (20,6%), wsparcie dla III sektora (18,8%). Odbiorcami tych dodatkowych działań były przede wszystkim prywatne osoby fizyczne (54,9%), społeczności lokalne, takie jak osiedla, sołectwa, gminy (31%), oraz placówki ochrony zdrowia (17,8%).

Na co dzień realizujemy warsztaty edukacji żywieniowo-kulinarnej dla dzieci w szkołach podstawowych. Od czasu zamknięcia szkół mamy problem. Brak warsztatów to brak środków na pensje. Nie mamy zaplecza finansowego, które pozwoliłoby nam przetrwać ten czas. Aby coś zrobić i nie siedzieć bezczynnie, zorganizowaliśmy zbiórkę środków i produktów, żeby wesprzeć dzieciaki, z którymi na co dzień pracujemy. W szkole jadły one jedyny ciepły posiłek, którego teraz zostały pozbawione¹².

¹¹ Wypowiedź Cezarego Miżejewskiego z 21.04.2020 r. dla portalu www.ekonomiaspoleczna.pl (dostęp: 18.08.2021).

¹² Wypowiedź Agaty Gawskiej, dyrektor zarządzającej Fundacji Szkoła na Widelcu, z 21.04.2020 r. dla portalu www.ekonomiaspoleczna.pl (dostęp: 17.08.2021).

W okresie od marca do sierpnia 2020 roku z pomocy skorzystało 2 mln osób prywatnych, najczęściej były to różnego rodzaju usługi społeczne (63,3%), rządziej wsparcie rzeczowe (33,7%) czy finansowe (8,9%). Całkowita suma udzielonego dofinansowania wyniosła w tym okresie 383,3 mln zł, przy czym 19,3% tej sumy przekazały organizacje działające na rzecz rozwoju lokalnego, społecznego i ekonomicznego, a 17,1% organizacje zajmujące się pomocą społeczną i humanitarną.

W różnego rodzaju źródłach¹³ można znaleźć przykłady strategii, jakie podejmowały PES, chcąc załagodzić skutki pandemii, a przede wszystkim ochronić swoich pracowników oraz podopiecznych.

Bez wątpienia obecna sytuacja pandemiczna i związane z nią ograniczenia są dużą „lekcją przetrwania” dla NGO-sów realizujących różne projekty aktywizacyjne. Muszą one nie tylko w bardzo krótkim czasie dostosować się organizacyjnie, ale też wsparciowo¹⁴.

Na zasadach wolontariatu podejmowano w środowisku lokalnym działania na rzecz potrzebujących pomocy – osób starszych, samotnych, niepełnosprawnych, ale również przebywających na kwarantannie – dostarczano im posiłki, lekarstwa, zakupy lub przejmowano opiekę nad zwierzętami domowymi. Na przykład przedsiębiorstwa społeczne, które działały w obszarze usług ogólnobudowlanych, poszerzyły swoją ofertę o usługi ozonowania pomieszczeń zamkniętych, takich jak biura, urzędy, szkoły, mieszkania prywatne (MRiPS 2021). Wynikało to z chęci i potrzeby utrzymania płynności finansowej przedsiębiorstwa lub realizacji projektów unijnych (staż zawodowy, zatrudnienie subsydiowane)¹⁵. Innym przykładem dobrej praktyki antycovidowej jest przebranżowienie i dalsza realizacja założeń reintegracji społeczno-zawodowej. Podejmowano na przykład decyzje o przestawieniu się z produkcji gastronomicznej (cukierniczej) na szycie maseczek lub odzieży ochronnej¹⁶. Na zlecenie jednostek samorządu terytorialnego spółdzielnie socjalne o profilu gastronomicznym poszerzały działalność o usługi cateringowe dla podopiecznych domów pomocy społecznej lub uczniów szkół.

Na skutek pandemii w 24 godziny przestawiliśmy się na dowozy jedzenia. Wcześniej tego nie robiliśmy. Paradoksalnie, gdy inni mają przymusowe przestoje, my z Agatą, współpracującą, mamy teraz mnóstwo pracy. Niestety, na dowozach, nawet pełną parą, jesteśmy w stanie wygenerować maksymalnie 20% normalnych obrotów. Walczymy o utrzymanie pełnego zatrudnienia, ale jeśli ta sytuacja potrwa dłużej niż do końca kwietnia, nie wiem, jak będzie...¹⁷

¹³ Strona MRiPS, Departament Ekonomii Społecznej i Solidarnej, OPS, strony i portale internetowe PES itp.

¹⁴ Wypowiedź Sylwii Daniłowskiej, wiceprezes i dyrektor Pionu Badań i Rozwoju Fundacji Aktywizacja, z 21.04.2020 r. dla portalu www.ekonomiaspoleczna.pl (dostęp: 18.08.2021).

¹⁵ <https://www.facebook.com/ARTEWSS/> (dostęp: 2.08.2021).

¹⁶ <http://www.cismieniany.pl/2020/11/17/konsorcjum-przystan/> (dostęp: 2.08.2021).

¹⁷ Wypowiedź Macieja Stańczyka, łódzkiego przedsiębiorcy społecznego, z 21.04.2020 r. dla portalu www.ekonomiaspoleczna.pl (dostęp: 18.08.2021).

Ponadto kwarantanna narodowa oraz zamknięcie wielu branż wymusiło na PES zaistnienie w Internecie. Potrzebna była przede wszystkim promocja i reklama, uruchamiano sklepy internetowe oferujące wytworzone produkty gastronomiczne, cukiernicze, rękodzielnicze, stolarskie itp.

Warsztaty kulinarne online! Nagraliśmy je, by pomóc nauczycielom prowadzić zajęcia praktyczne w szkołach, ale możecie skorzystać z nich również w domowym zaciszu. Wystarczy przygotować składniki i spędzić 24 minuty z dzieckiem w kuchni, by powstało pyszne śniadanie, II śniadanie czy podwieczorek¹⁸.

Zupełnie nowym rozwiązaniem było wykorzystanie przez wojewodów możliwości – na podstawie specustawy z dnia 2 marca 2020 roku – przymusowych skierowań do pracy w domach opieki społecznej. Decyzje te dostarczono np. pracownikom WTZ czy pracownikom ze środowiskowych placówek opiekuńczo-pomocowych. Wspierali oni pracowników DPS, którzy na skutek zakażenia koronawirusem musieli być hospitalizowani lub przebywać w izolacji. Wiele ośrodków interwencji kryzysowej bądź stowarzyszeń uruchomiło telefony zaufania dla osób potrzebujących wsparcia emocjonalnego, cierpiących z powodu izolacji i samotności.

Teraz ten wymóg zdalnej formuły rozszerzamy na inne formy wsparcia. W tym miejscu warto podkreślić, że wydane w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS) rekomendacje związane z zastosowaniem tej formy udzielania wsparcia oraz możliwości ponoszenia kosztów na ten cel były bardzo potrzebne, bo nawet dotychczas nieprzychylnie tej formie wspierania niektóre instytucje zarządzające dopuściły taką zmianę w działaniu realizatorów projektów miękkich¹⁹.

Pandemia przyczyniła się również do rozwoju lokalnego partnerstwa i solidarności, ponieważ wszyscy po równo doświadczali skutków zamrożenia gospodarki, destabilizacji na rynku pracy i wiele przedsiębiorstw prywatnych, instytucji publicznych, organizacji zaczęło wspólnie poszukiwać drogi wyjścia z kryzysu. Szczególnie aktywne były oddziały ochotniczej straży pożarnej, koła gospodyń wiejskich, harcerstwo albo prywatni przedsiębiorcy. Często motywacją do działania oraz samopomocy była po prostu potrzeba serca, solidarność ze słabszymi czy gotowość do dzielenia się posiadanymi zasobami materialnymi i niematerialnymi. W Internecie pojawiły się grupy wsparcia dla PES dzielące się dobrą praktyką, tworzące różnego rodzaju poradniki/przewodniki z zakresu przepisów prawa, rachunkowości, dające profesjonalne wsparcie od pracowników socjalnych, którzy dzielili się swoim doświadczeniem, wiedzą, prowadzili szkolenia *on line* z metodyki pracy socjalnej itp.

¹⁸ <https://www.facebook.com/Szkola.na.widelcu> (dostęp: 18.08.2021).

¹⁹ Wypowiedź Sylwii Daniłowskiej, wiceprezes i dyrektor Pionu Badań i Rozwoju Fundacji Aktywizacja, z 21.04.2020 r. dla portalu www.ekonomiaspoleczna.pl (dostęp: 18.08.2021).

5. Zakończenie

Bezsprzecznie można stwierdzić, że pandemia koronawirusa znacząco zmieniła życie społeczne i gospodarcze w Polsce. Nie oszczędziła również ekonomii społecznej, która działa w oparciu o zasadę nadrzędności celu społecznego nad ekonomicznym. Podmioty ekonomii społecznej w czasie pandemii były zagrożone, ponieważ nie generują zysku i w związku z tym nie posiadają finansowego zabezpieczenia na czas zamrożenia gospodarki. Na poziomie centralnym konieczne było uruchomienie dodatkowych środków budżetowych oraz rozwiązań legislacyjnych, które umożliwiły przetrwanie okresu zawieszenia działalności gospodarczej, braku zysków z tejże działalności oraz utrzymanie pracowników. Z rządowego wsparcia (Tarcze Antykryzysowe) w różnym stopniu mogły skorzystać poszczególne rodzaje podmiotów ekonomii społecznej, co też robiły, najczęściej było to odroczenie opłacania składek na ZUS, pożyczki. Mająca ogromne znaczenie pomoc materialna i administracyjna okazała się jednak niewystarczająca. Pandemia uruchomiła dodatkowe zasoby jednostkowe i społeczne, dzięki czemu różne inicjatywy stały się możliwe. W wymiarze społecznym obserwowaną aktywność i innowacyjność PES można uznać za symbol komunitaryzmu, który z każdej jednostki czyni część wspólną otaczającej ją wspólnoty, takiej jak rodzina, sąsiedztwo, wspólnota lokalna, grupa interesu. Podmioty ekonomii społecznej w czasie pandemii podjęły dodatkowe działania skupiające się na zorganizowaniu i koordynowaniu lokalnych akcji pomocowych dla osób będących beneficjentami instytucji pomocowych, ale również dla osób, które z powodu pandemii nie mogły normalnie funkcjonować. Wprowadzano rozwiązania, a nawet innowacje, które aktywizowały reintegrację społeczno-zawodową w nowych obszarach działalności społecznej, ekonomicznej i samopomocowej. Można zatem stwierdzić, że PES nie tylko funkcjonowały w stanie zagrożenia, lecz także rozwijały się, zmieniały, poszerzały ofertę świadczonych usług i form wsparcia dla swoich podopiecznych, jak również podejmowały działania na rzecz najbliższego otoczenia społecznego.

Bibliografia

- Główny Urząd Statystyczny (GUS) (2019), *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2019 r.*, Warszawa, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/gospodarka-spoeczna-wolontariat/gospodarka-spoeczna-trzeci-sektor/centra-integracji-spoecznej-kluby-integracji-spoecznej-zaklady-aktywnosci-zawodowej-warsztaty-terapii-zajeciowej-w-2019-r,-6,8.html> (dostęp: 1.08.2021).
- Główny Urząd Statystyczny (GUS) (2020), *Organizacje non-profit w czasie pandemii COVID-19 (marzec – sierpień 2020)*, informacje sygnałne, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/gospodarka-spoeczna-wolontariat/gospodarka-spoeczna-trzeci-sektor/organizacje-non-profit-w-czasie-epidemii-covid-19-marzec-sierpien-2020,20,1.html> (dostęp: 1.08.2021).

- Goleński W., Miżejewski C., Ołdak M., Wąsiak P. (2017), *Leksykon spółdzielczości socjalnej*, wyd. II, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Opole.
- Janowska Z. (2019), *Uwarunkowania funkcjonowania spółdzielni socjalnych w Polsce*, „Polityka Społeczna”, t. 7(544), s. 8–14.
- Karwacki A., Kaźmierczak T. (2018), *Reintegracja społeczna i zawodowa w formule Centrum Usług Społecznych. Ekspertyza dla Sekcji Polityka Społeczna, Rodzina Narodowej Rady Rozwoju w związku z projektowaniem inicjatywy ustawodawczej Prezydenta RP o funkcjonowaniu Centrów Usług Społecznych*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Krzyszowski J. (2020), *Uwarunkowania budowy instrumentów reintegracji – wnioski z badań ewaluacyjnych projektu „Krajowa Sieć Reintegracji”*, „Polityka Społeczna”, nr 8, s. 1–8.
- Lewandowska A. (2018), *Ekonomia społeczna jako skuteczny instrument reintegracji społeczno-zawodowej*, „Europa Regionum”, t. XXXVI(3), s. 37–55, <https://doi.org/10.18276/er.2018.36-03>
- Małecka-Łyszczek M. (2017), *Zakres podmiotowy i klasyfikacja pojęcia „podmiot ekonomii społecznej”*, [w:] J. Blicharz, L. Zacharko (red.), *Trzeci sektor i ekonomia społeczna. Uwarunkowania prawne. Kierunki działań*, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej (MRiPS) (2021), *Jak sobie radzić w trakcie pandemii i pomagać potrzebującym – na przykładzie przedsiębiorstwa społecznego*, <https://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/Jak,sobie,radzic,w,trakcie,pandemii,i,pomagac,potrzebujacym,4222.html> (dostęp: 1.08.2021).
- Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (MRPiPS) (2019), *Krajowy program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej*, Warszawa.
- Regionalne Centrum Polityki Społecznej (RCPS) (2015), *Raport końcowy. Ekonomia społeczna w regionie łódzkim*, Centrum Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Przedsiębiorstwo Społeczne na zlecenie RCPS w Łodzi, Szczecin.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym (Dz.U. z 2011 r. Nr 43 poz. 225 ze zm.).
- Ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 i innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1842).

SOCIAL AND OCCUPATIONAL INTEGRATION OF THE CORONAVIRUS PANDEMIC TIME. SOCIOLOGICAL ANALYSIS

Abstract. From March the year 2020 many elements of the social and economic life in consequence of coronavirus pandemic surrendered to considerable transformations, what didn't avoid either the sphere of the social economics and solidarity. Thereby government and social economics enterprises undertook numerous activities protecting and supporting participants of activities integrative and activating. A main objective of these activities was the maintenance of the activity and the justification of participants of occupations in centres and clubs of the social integration, works of the professional activity, workshops of the occupation therapy.

Keywords: social economics and solidarity, social economics enterprises, social economics subject, social and occupational integration, social exclusion.